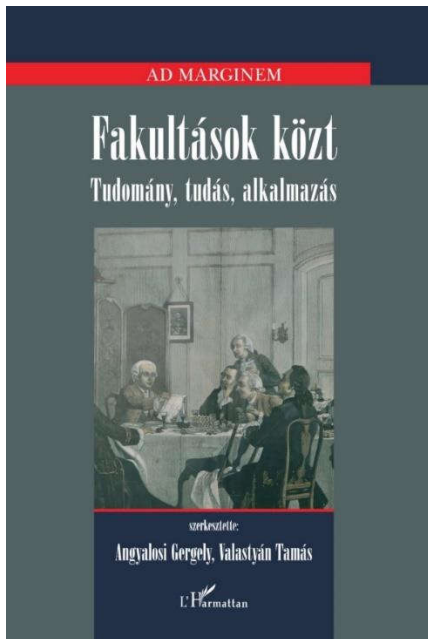

KÖNYVSZEMLE

Fakultások közt. Tudomány, tudás, alkalmazás.

Angyalosi Gergely, Valastyán Tamás (szerk.),
Budapest: L'Harmattan, 2022.

A *Fakultások közt – Tudomány, tudás, alkalmazás* c. kötet Angyalosi Gergely és Valastyán Tamás szerkesztése alatt 2022-ben jelent meg a L'Harmattan Kiadó *Ad Marginem* sorozatának legújabb részeként. A tanulmánykötet anyagát elsősorban a 2018-ban, az MTA által a Debreceni Egyetem Filozófia Tanszékén megrendezett „Tudomány, tudás, hatás” c. konferencia előadásszövegeinek bővített, átdolgozott változatai adják.

A kötet különböző diszciplínák találkozásának eredményéből született; a könyv nagyobb egységeinek

felosztása a tudományágak tematikai közelségének alapján alakult. A tudomány különböző ágai képviselik magukat a könyvben, de nagyrészt bölcsészeti-, valamint társadalomtudományi írásokból válogathatunk. A tanulmánykötet elsődleges célja inkább a tudományágak közötti átmenetek, határaik elmosódásának bemutatása, mintsem azok mindentől független létjogosultságának illusztrálása. Ez a motiváció azonban többféleképpen manifesztálódik a szövegekben.

A tanulmánykötet bevezetőjében Angyalosi Gergely többek között Immanuel Kant és Hankiss Elemér gondolatait emeli ki. Átfogóan tekintve, a tudományok akkor válhatnak a társadalom javára, ha szabadságuk és maga a kritikai gondolkodás biztosított. Ez nem pusztán azt takarja, hogy minden gondolkodó számára szükséges a független kutatás lehetőségének megteremtése, hanem azt is, hogy a tudományok között léteznek átmenetek, amelyek teret engednek egy új paradigma kialakításának.

A *Filozófia és medicina* c. első nagyobb egységet Bánfalvi Attila *A filozófia és a lélek-diszciplínák kultúrája* c. tanulmánya nyitja. A szerző fő érve szerint az elmebetegség kezelésének akadálya a lélek megra-

gadhatatlanságából ered. A gyógyítás folyamatának nehézsége a pszichológia határeseti jellegében rejlik. A lélek betegségei komplex jelenségek, gyógyításuk nem egy tudományos területre terjed ki.

A következő, *Az énhasadás alakzatai* c. írásban Horváth Lajos a szelfzavar szerepéről ír a szkizofrénia esetében, melyet az IHM modell alapján jár körül, különböző gondolkodók (Sass, Heidegger, Sartre, Laing) nézeteinek bevonásával. Ezt a mentális betegséget több szempontból lehet megközelíteni, a szerző által használt fogalmat a német hagyományból eredeztethető fenomenológiai, hermeneutikai, medikális interdiszciplinaritás jellemzi.

A szekció utolsó szerzője, Bodnár János Kristóf egy fölöttébb megosztó kérdést, az agyhalál etikai dimenzióját nyitja meg *Az alkalmatlan alkalmazott* c. szövegében. Ezen állapotban a halál megállapítása folyamatos diskurzus tárgyát képezi, és mindez nemcsak az orvostudomány, hanem a filozófia, a vallás és a kultúra illetékességi területéhez is tartozik. Habár mindenkor aktuális dilemmáról van szó – és nemzetközileg érvényes megállapításokra hivatkozik –, a szerző a magyar vonatkozásokat inkább csupán lábjegyzetben jelzi.

A következő nagyobb egység, az *Esz­tétika, film, építészet*, a művészeti írásokat foglalja magába. Az első szövegben, *A fenséges, a szépben* Antal Éva a konzervatív, arisztokrácia-párti Edmund Burke *Töprengé-*

sek a francia forradalomról és a profeminista Mary Wollstonecraft 1790-ben született, erre adott válasza, *Az emberi jogok védelmében* c. munkák összevetésére vállalkozott. Burke szövege Wollstonecraft kritikájának tükrében szentimentalista parádévá redukálódik, erkölcsiség nélkül. Wollstonecraft az edukációt, annak kiterjesztését és az ész nemiségtől való függetlenségét hangsúlyozza.

Pólik József Lars von Tier filmjét, a *Dogville*-t elemzi. Ahogy a tanulmány címe is jelzi, *Hogyan lett Godville-ből Dogville?* egy olyan világot fest le, melyben akár az olyan keresztény erények, mint a jóakarát és a segítőkészség teret nyernek, azonban ennek torzítása történik a coloradói kisváros életének felszíne alatt. A szerző több szempontból is elemzi a filmet, de a leginkább vizuális elem a biblikus párhuzam. A tanulmány rendkívül szerteágazó és alapos, ugyanis a filozófia-alapú elemzések (Nietzsche, görögség) mellett gazdasági elméletek (adóshitelező viszonya) is a szöveg forrását képezik.

Puhl Antal *Az építészet metamorfózisa* c. írásában tömören és logikusan összefoglalja, hogy az építészet kifejezési módjai hogyan alakultak az idők során. Igazán hiánypótló írás került a kötetbe, mert talán nem túlzó azt állítani, hogy laikus körökben a vizuális művészetek közül az építészetet „testvérei” messze túlhaladják népszerűségben. Ez pedig a szövegben említett változás következménye is lehet, ugyanis az építészet korai

művészetformáló hatása az emberi nem fejlődésében fontos volt, mára azonban ez a szerepe kikopott. A művészetek elváltak a korszellemtől és inkább az egyéni innovációk, megoldások léptek előtérbe, mely egyéni stílusokból az utóbbi 30 évben két tendenciát lehet felmutatni, melyek ellenpólusai egymásnak. Ezen alapon Puhl beemeli a katalán filozófus és építész Ignasi de Solà-Morales „gyenge építészet” fogalmát és ez alapján alkotja meg az „erős építészet” kifejezést. Ez utóbbi az elsővel ellentétben az épület kiemeltségét jelenti, mely ki akar szakadni környezetéből; a jelent a múlt túlhaladásaként éli meg, ezért nem is kíván ahhoz kapcsolódni. Ezzel szemben a másik tendencia azt képviseli, hogy a hagyomány életünk része, nem tudunk elválni tőle. Puhl kiemeli, hogy az „erős építészet” legnagyobb hátránya az, hogy a befogadó számára akadályozza az értelmezést, mert az épület túlzó autonómiája kirekesztő, elzárja magát a kapcsolódástól.

A szekciót záró tanulmányban Tánzos Péter *Az öntudatlan természet szóltan alakzatai* c. tanulmányában arra a kérdésre keresi a választ, hogy hogyan lehet a filozófiát empiriától független, de mégis érvényes diszciplínaként tekinteni. A szerző a szubjektum terminus folyamatosan alakuló értelmezéseit mutatja be. A 18-19. századi német idealisták és koraromantikusok (Schelling, Friedrich Schlegel és Novalis) gondolkodását az empirikusan nem igazolható kanti Gemüt (elme) fogalma vezérli,

amely nem szubsztanciát jelent, hanem animus-t (tehetség) és a felsőbb megismerőképességeket kapcsolja össze, mely a transzcendentális filozófia alapját fogja képezni. A természetfilozófusok határsértési kísérletei a szubjektum és a természet szétválaszthatatlanságában érhetőek tetten.

A következő nagyobb egységet – *Matematika, mesterséges intelligencia, logika* – Hajdu Lajos *Hogyan értsük meg a matematikusokat?* c. írása nyitja. A szerző címéhez hűen bemutatja a diszciplína működés-módjának alapjait. Kiemeli, hogy a sikeres matematikai felfedezésekhez az emberek közti – akár matematikai, akár más problémákból eredő – diskurzus vezet. Ez az eszmecsere azonban nem merül ki a tudományág területén belül. A gördülékeny stílus és a szerző nyitott hozzáállása olvasóihoz egy kifejezetten üdítő, ám a szakma keretein belül maradó szöveget eredményezett.

Hoffmann Miklós *Az invenció gravitációja, avagy az automatizált felfedezés reménytelensége* c. tanulmányában a mesterséges intelligenciát (MI) veti össze az ember űzte tudománnyal és bemutatta, hogy a tudomány előrehaladását mindig az emberi kreativitás, kíváncsiság hajtotta előre, amellyel a MI nem rendelkezik. Éppen ezért a MI lehetőségei korlátozottak, mert nem képes szelektálni az irreleváns információkat a szignifikánsoktól, mert kizárólag megoldás-orientált nézőponttal bír, ellenben a matematikussal, akinek már van valamilyen *előzetes* rálátása

a problémára, melyet matematikai sejtésnek nevezünk. Valamint, egy kutató számára nem probléma, ha nem éri el a tervezett végcél, mellékutakra is tévedhet, amelyekből eredmények szülehetnek.

A tematika következő szövegei nyelvelméleti kérdéseket boncolgatnak. Szekrényes István *Az azonosítás nem kizárólagos forenzikus problémájáról* c. szövegében az azonosítás és a referencia fogalmait illetően vizsgálódik. A tanulmány a bűnügyi nyelvészet által használt egyik valószínűségi módszerrel szembeni kifogásokból és az arra való megoldási kísérletekből indul ki. A felmerülő alaprobléma azonban túlmutat a kriminalisztika határain. A szerző nyelvfilozófiai aspektusból szemléli a kérdést.

Gáspár László Ervin a *Procedurális nyelvhasználat és mindennapi nyelvhasználat* c. írásában Baranyi Károly a magyar nyelvtan tisztázatlan kötőszópárjának az „és/vagy” használatának helyénvalóságát megkérdőjelező tanulmányát bírálja, elemzi. A kifogások ellenére a kortárs írásokban előfordul a kötőszópár alkalmazása. Az „és”, valamint a „vagy” kifejezés többféle módon is értelmezhető, például ugyanúgy elválasztó, mint ahogy összekapcsoló jelleggel is bírhat. A szerző a szópárral kapcsolatban felmerülő különböző értelmezési lehetőségeket tekintetbe véve arra a következtetésre jut, hogy habár több esetben feloldható és alkalmazása logikai hibákba ütközik, Baranyi kritikája mégis túlzó.

A kötet utolsó nagyobb egysége (*Tudomány, technológia, politika*), Vajda Mihály *A fakultások vitája* c. tanulmányával kezdődik, amelyben a szerző Kant azonos című szövegét elemzi. Kant négy egyetemi fakultást különít el, három a magasabb (teológia, jog, orvosi) és egy az alsóbb, melynek „célja az igazság előmozdítása,” ellentétben a többivel, mert azok „a kormányzat törvényhozásának vannak alárendelve.” A magasabb fakultások olyan tudást képviselnek, amelyek valamilyen szempontból hasznosak a társadalom számára, míg a filozófiai fakultás az igazságot képviseli, ezáltal szabad és kontroll alatt tartja a többi.

Weiss János *Politizálás a katedrán?* c. szövegében Max Weber 1917-ben tartott *A tudomány mint hivatás* című előadását veszi kiindulópontnak, melyben azt fejti ki, hogy a politika, az ideológiai nézetek bármiféle megnyilvánulásait nem szabad beilleszteni az oktatásba. Nehezményezi, hogy a filozófia általános, mindent átfogó jellege a kor előrehaladtával megkopott, érvényét veszítette és a szellemtudományokat a politizálódás veszélye kezdte fenyegetni. Weber előadásában elválasztja a kultúra elemzését az annak közösségében való cselekvéstől és az előt tartja egy professzor igazi feladatának.

Keményfi Róbert *Teleki Pál „tudományos alapú” fajpolitikája* c. nagyobb lélegzetű tanulmányában a miniszterelnököt mint politikust és kutatót egyben látatja. A szerző álláspontja szerint a vegyesen megítélt

kormányfő a társadalom alakulásáról vallott gondolatait a fejlődéstan befolyásolta. Így mivel számára a természettudomány és a társadalomtudomány szorosan összefonódott, nem érdemes különválasztani politikai pályafutását kutatói munkásságától. A tanulmány nem kíván foglalkozni Teleki munkásságnak etikai megítélésével, hanem gondolkodásmódját mutatja be sokrétűen. Geográfusként és politikusként hídát képzett a közéleti szerep és a kutatói tevékenység között.

Balogh László Levente *Az igazság, a tudomány és a politika* c. szövegében egy posztfaktikus kor jellemzőit mutatja be, melyben a tények tagadása, szubjektív véleménynyé való átferdítése megy végbe. Ennek a lehetősége azért állhat fenn, mert a hatalmas információmennyiség mögött nincs ellenőrző szerv, így az információ is inkább egyoldalú, mert az (automatikus) személyre szabás által az ember nem látja a világot a maga pluralizmusában. Az információk formálása pedig a politika egyik fő eszköze. A tudomány politikai célokra való kihasználása akkor lehetséges, ha egy kutató, egy tudományt űző személy a politika mögé áll be; így nem a kutatói kíváncsiság vezérli, hanem áthágást követ el. A politika módszere az információk leegyszerűsítése, míg a világ problémái komplexek és nem fekete-fehérek.

Valastyán Tamás *Szandálos filozófusok* c. írásában a bölcsészettudományi képzést népszerűsíteni kívánó 2012-es *Felvételi tájoló* egyik

mondatát vállalkozott értelmezni, mely így szól: „Bölcsész-erények és sokrétű tudás, nem csak szandálos filozófusoknak.” A szerző a „szandálos filozófus” kifejezés kontextusaként a kirekesztést jelöli meg és megbélyegzésként értelmezi. A „szandál” terminus egy kultúrtörténeti szempontból olyan kiegészítő, amely az egyszerűséggel, közepszerőséggel asszociálható, ugyanakkor a divat szemszögéből önmeghatározó eszközzé lép elő. A szandál mint önkifejezési eszköz többértelmű lehet: a szellősség révén a szabadságot vagy Aphrodité nyomán a veszélyességet is jelentheti. Szókratész mezítlábas nyomán haladva pedig a szórólapon kifejeződő ellenszenv és frusztráció azt sugallja, hogy a kirekesztők nem tudnak mit kezdeni az intellektuális szabadsággal, amelyet a kirekesztettek képviselnek.

A kötet utolsó tanulmányában, Trembeczki István az *Ember és technológiában* több diszciplínát is érintően azt vizsgálja, hogy a negyedik ipari forradalom korában, a számítástechnika fejlődése által hogyan pozicionálódik a jelenkor embere. A materiális javak és szolgáltatások mennyiségbeli növekedése vált a fogyasztói társadalom számára mérvadóvá, mely az egyéb területeket, például a vallást és a kultúrát, háttérbe szorította. Az emberek egyre fokozódó igényei a mechanizálódás előretörését erősítik, mely a gépektől való függőséghez vezet, így ezek az alapvető emberi léthez nélkülözhetlenné válnak.

A tanulmánykötet ezáltal inkább búskomor leütéssel zárul, azonban mindenképp elgondolkodtató és a jövőre irányuló problémákat vázol fel. A tanulmánykötet szövegeit az interdiszciplinaritás által bekövetkezett határátlépés témája volt hivatott összefűzni. Ez az általánosabb jellegű felvetés azonban nem minden tanulmányban érhető tetten; legjellemzőbben egy konkrét eset (medikus eset, nyelvi példa stb.) keresztül bemutatva jelenik meg. A határok létjogosultságát a szerzők nem kívánják vitatni, ugyanakkor a határok hangsúlyozása a kapitalista társadalmon alapuló világban a tudományágak közötti diskurzus motiválása

helyett a széthúzás medrébe terelheti azokat. Ez pedig egy hierarchia felépítésének lehetőségét vonhatja maga után. Egy ilyen szigorú alá-fölé rendelő rendszerben pedig az a veszély áll fenn, hogy a gazdaságilag jövedelmezőbb diszciplínák elnyomják a kevésbé profitálókat. Kantiánus módon fogalmazza meg, hogy a hasznosság alapelvén működő rendszer nem fogja, és nem is tudja a tudomány esszenciáját, az igazságot szolgálni.

Jakab Andrea
PhD-hallgató
Filozófia Intézet,
Debreceni Egyetem